

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING DARSGA BO'LGAN QIZIQISHINI OSHIRISHDA DIDAKTIK O'YINLARNING O'RNI VA ILMIY- PEDAGOGIK ASOSLARI

Qo'qon Universiteti boshlang'ich
ta'lim yomalishi 2-kurs talabasi
Nematova Oynura

Аннотация. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilish faolligini oshirish, darsga bo'lgan motivatsiyasini shakllantirish va o'quv materiallarini o'zlashtirish samaradorligini ta'minlashda didaktik o'yinlarning pedagogik va psixologik ahamiyati ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Kichik maktab yoshidagi bolalarning yetakchi faoliyat turlarining o'yinga asoslangan motivatsiyadan tizimli ta'limga o'tish davri neyropedagogik hamda empirik tadqiqotlar asosida keng yoritilgan. Maqolada dars jarayonida qo'llaniladigan aniq didaktik o'yinlar va ularning o'quvchilarning intellektual salohiyatini rivojlantirishdagi o'rnini empirik misollar bilan ko'rsatib berilgan.

Калит со'злар: boshlang'ich ta'lim, didaktik o'yin, motivatsiya, kichik maktab yoshi, bilish faolligi, neyropedagogik yondashuv, intellektual rivojlanish, interaktiv metodlar.

Аннотация. В данной статье научно анализируется педагогическое и психологическое значение дидактических игр в повышении познавательной активности учащихся начальных классов, формировании их учебной мотивации и обеспечении эффективности усвоения учебного материала. Период перехода ведущих видов деятельности детей младшего школьного возраста от игровой мотивации к системному обучению освещен на основе нейропедагогических и эмпирических исследований. В статье на эмпирических примерах показаны

конкретные дидактические игры, применяемые в учебном процессе, и их роль в развитии интеллектуального потенциала учащихся.

Ключевые слова: начальное образование, дидактическая игра, мотивация, младший школьный возраст, познавательная активность, нейропедагогический подход, интеллектуальное развитие, интерактивные методы.

Abstract. This article scientifically analyzes the pedagogical and psychological significance of didactic games in increasing the cognitive activity of primary school students, forming their academic motivation, and ensuring the effectiveness of mastering educational materials. The transition period of the leading activities of primary school-aged children from game-based motivation to systemic education is highlighted on the basis of neuropedagogical and empirical research. The article presents specific didactic games used in the educational process and their role in developing the intellectual potential of students through empirical examples.

Keywords: primary education, didactic game, motivation, primary school age, cognitive activity, neuropedagogical approach, intellectual development, interactive methods.

KIRISH

Zamonaviy ta'lim tizimining fundamental vazifalaridan biri — o'quvchiga nafaqat tayyor bilimlarni berish, balki unda mustaqil fikrlash, tahlil qilish va axborotlarni kreativ qayta ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Ayniqsa,

boshlang'ich ta'lim bosqichida o'quvchilarning darsga bo'lgan ijobiy motivatsiyasini uyg'otish keyingi ta'lim bosqichlarining muvaffaqiyati uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning psixofiziologik xususiyatlari ularning bir joyda uzoq vaqt davomida diqqatni jamlay olmasliklari, hissiyotga beriluvchanliklari hamda vizual va amaliy faoliyatga bo'lgan ehtiyojlarining yuqoriligi bilan xarakterlanadi.

Pedagogika va bolalar psixologiyasi sohasidagi yetakchi olimlarning tadqiqotlariga ko'ra, bolaning yetakchi faoliyati maktabgacha yosh davrida asosan o'yindan iborat bo'lsa, boshlang'ich sinfga qadam qo'ygach, bu o'rinni ta'lim faoliyati egallaydi. Biroq, bu o'tish jarayoni keskin tarzda emas, balki bosqichma-bosqich, o'yin elementlarini ta'lim jarayoniga integratsiya qilish orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiq sanaladi. Ushbu muammoni hal etishda didaktik (ya'ni ta'limiy) o'yinlar eng samarali pedagogik vosita bo'lib xizmat qiladi. Didaktik o'yinlar darsning zerikarli va bir xillikdan iborat bo'lishining oldini oladi, bolaning ichki intilishlarini faollashtiradi va murakkab ilmiy tushunchalarni sodda, tushunarli shaklda o'zlashtirishga yetakchi omil sanaladi.

METODOLOGIK ASOSLAR VA ADABIYOTLAR TAHLILI

Didaktik o'yinlarning ta'limiy ahamiyati asrlar davomida pedagogik nazariyalarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Mashhur chex pedagogi Yan Amos Komenskiy o'zining "Buyuk didaktika" asarida ta'lim bolalar uchun og'ir majburiyat emas, balki quvonchli va zavqli faoliyat bo'lishi kerakligini ta'kidlab, o'yinlarni ta'limning ajralmas qismi sifatida ko'rgan. Shuningdek, rus pedagogi K.D.Ushinskiy o'yin faoliyatining bolaning aqliy va nutqiy rivojlanishidagi rolini yuqori darajada baholab, o'yin orqali bola dunyoni osonroq va chuqurroq anglashini asoslab bergan.

Psixologik nuqtai nazardan, L.S.Vygotskiyning "Yaqin rivojlanish zonasi" nazariyasi didaktik o'yinlarning ilmiy asosini tashkil etadi. Vygotskiyga ko'ra, o'yin jarayonida bola har doim o'zining yosh darajasidan, kundalik xulq-atvoridan yuqoriroq natija ko'rsatishga intiladi, bu esa uning yashirin intellektual salohiyatini yuzaga chiqarishga yordam beradi. Shuningdek, Sh.A.Amonashvili o'zining insonparvarlik pedagogikasida

boshlang'ich sinf o'quvchisini o'yinga bo'lgan ehtiyojini rad etmagan holda o'qitish, darsning samaradorligini bir necha barobar oshirishini amaliy tajribalarida isbotlagan.

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARINING PSIXOFIZIOLOGIK XUSUSIYATLARI

6-9 yoshli bolalarning oliy asab faoliyati shakllanish bosqichida bo'ladi. Neyropedagogik tadqiqotlarga ko'ra, kichik maktab yoshidagi bolalarda chap yarim sharga nisbatan o'ng yarim sharning faolligi, ya'ni obrazli, hissiy va vizual fikrlash ustunlik qiladi. Diqqatning barqarorligi o'rtacha 15–20 daqiqani tashkil etadi. Agarda dars jarayoni faqat monoton ma'ruzalar yoki mexanik mashqlardan iborat bo'lsa, bolaning miya po'stlog'ida tormozlanish jarayoni boshlanadi, natijada charchoq, diqqat tarqoqligi va darsga nisbatan sovuqqonlik yuzaga keladi.

Darsga didaktik o'yinlarning kiritilishi miyada dopamin va endorfin gormonlarining ajralishini stimullashtiradi. Bu gormonlar esa o'z navbatida fanga bo'lgan qiziqishni (ichki motivatsiyani) oshiradi va xotirani mustahkamlaydi. O'yin davomida o'quvchi ixtiyorsiz ravishda diqqatini safarbar qiladi, muammoni yechish uchun mantiqiy fikr yurita boshlaydi. Shuning uchun ham didaktik o'yinlar oddiy vaqt o'tkazish vositasi emas, balki bolaning psixofiziologik tabiatiga moslashtirilgan ilm olishga qiziqish uyg'otadigan ilmiy-pedagogik texnologiyadir.

TA'LIM JARAYONIDA DIDAKTIK O'YINLARNING QO'LLANILISHI VA AMALIY MISOLAR

Didaktik o'yinlar maqsadiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi: intellektual (aqliy) o'yinlar, so'z o'yinlari, harakatli-didaktik o'yinlar va rolli o'yinlar. Har bir darsning mavzusi va maqsadidan kelib chiqib, o'yinlar to'g'ri rejalashtirilishi kerak. Quyida boshlang'ich sinf darslarida samarali qo'llanilishi mumkin bo'lgan va o'quvchilarning bilish faolligini oshiradigan, darsga bo'lgan qiziqishini uyg'otadigan aniq didaktik o'yinlar metodikasi va ularning tahlili keltirilib o'tilgan:

1. "Zunuk zanjir" o'yini (Matematika va mantiq darslarida). Mazkur o'yin o'quvchilarning tezkor hisoblash, mantiqiy fikrlash va diqqatni jamlash ko'nikmalarini

rivojlantirishga qaratilgan. O'qituvchi birinchi o'quvchiga oddiy misol aytadi, masalan: $5 \cdot 4$. O'quvchi javobni topadi (20) va zanjirni davom ettirib, keyingi o'quvchiga o'zining javobiga bog'liq yangi amalni beradi; "Chiquvchi javobga 12 ni qo'shing". Keyingi o'quvchi 32 javobini topishi va zanjirni uzmasligi o'yin sharti hisoblanadi. Ushbu o'yin jarayonida sinfdagi har bir o'quvchi doimiy diqqat markazida turadi, chunki navbat qachon kelishini bilmaydi va zanjir uzilib qolmasligi uchun intellektual mas'uliyatni his qiladi.

2. "So'z detektivi" o'yini (Ona tili va o'qish darslarida). Bu o'yin o'quvchilarning so'z boyligini oshirish va imlo qoidalarini mustahkam xotirada saqlashga xizmat qiladi. Dorskaga ma'lum bir harflari tushirib qoldirilgan yoki aralashtirib yuborilgan so'zlar yoziladi (masalan, o'quvchilar imlosida ko'p adashadigan "h" va "x" harflariga oid so'zlar). O'quvchilar "detektiv" sifatida sirli so'zlarni topishlari va ularning to'g'ri yozilish qoidalarini tushuntirib berishlari lozim. Bu usul mexanik yodlashdan qochib, muammoli vaziyatni tahlil qilish orqali savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi.

3. "Rolli modellashtirish" (Tabiiy fanlar darslarida). Masalan, "Tabiat va biz" mavzusida o'quvchilar quyosh, yomg'ir, tuproq va o'simlik rollarini taqsimlab oladilar. Ular tabiatdagi suvning aylanishi yoki o'simlikning o'sish jarayonini sahna ko'rinishi shaklida o'ynab berishi kerak bo'ladi. Bu jarayonda mavzu mavhum tushunchadan real hayotiy voqelikka aylanadi va neyropedagogik nuqtai nazardan uzoq muddatli xotiraga muhrlanadi.

XULOSA VA PEDAGOGIK TAVSIYALAR

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining darsga bo'lgan qiziqishini oshirishda didaktik o'yinlar shunchaki yordamchi vosita emas, balki ta'lim sifatini kafolatlovchi strategik pedagogik texnologiyadir. O'yinlar vositasida bolalar o'zlarining yashirin imkoniyatlarini namoyon qiladilar, jamoada ishlashni o'rganadilar va eng muhimi, ta'lim olish jarayonidan ma'naviy zavq oladilar.

Tadqiqot natijalari va metodik tahlillar asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun quyidagi tavsiyalarni ishlab chiqildi.

1. Didaktik o'yin darsning asosiy maqsadiga xizmat qilishi kerak, ya'ni o'yin shunchaki vaqt o'tkazish yoki bolalarni shunchaki chalg'itish uchun emas, balki aniq bir mavzuni o'rgatish yoki mustahkamlashga yo'naltirilishi shart.

2. O'yin qoidalari sodda, lo'nda va o'quvchilarning yosh hamda psixologik xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Haddan tashqari murakkab qoidalar bolani darsdan sovitishi mumkin.

3. O'yin jarayonida sinfdagi barcha o'quvchilarning, ayniqsa passiv va o'ziga ishonchi past bo'lgan bolalarning ham ishtirok etishi ta'minlanishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, didaktik o'yinlarni ta'lim tizimiga to'g'ri va tizimli tatbiq etish boshlang'ich sinf o'quvchilarining intellektual salohiyatini oshirish barobarida, barkamol va mustaqil fikrlovchi shaxsni tarbiyalashning eng samarali omilidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Komenskiy Ya.A. Buyuk didaktika. – Toshkent: O'qituvchi, 1975.
- Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
- Amonashvili Sh.A. Здравствуйте, дети! – Moskva: Prosveteniye, 1983.
- G'afforova T. Boshlang'ich sinflarda ta'limiy o'yinlar. – Toshkent: Sharq, 2011.
- Yusupova P. Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim pedagogikasi. – Toshkent: Ilm-ziyo, 2014.